

Икономикс и икономическа социология – спорът на дисциплините

проф. д.ф.н. Иван Кацарски

Институт за изследване на обществата и знанието при БАН

София 1000, бул. Патриарх Евтимий 6

тел.: 0877063691

e-mail: pessoko@yahoo.com

Резюме: Статията разглежда историята и съвременното състояние на взаимоотношенията между дисциплини, изследващи различни аспекти на икономическата реалност и преди всичко отношенията между неокласически икономикс и икономическа социология. Констатира се процес на раздалечаване и дори нарастващи противоречия, стигащи до враждебност. Разгледани са причините за това състояние на нещата и очакваното бъдещо развитие на тази ситуация.

Ключови думи: икономикс, икономическа социология, политическа икономия, институционален икономикс.

JEL: A12.

Отношението между икономическа реалност и социум е един от най-сложните и най-силно дискусийни въпроси в семейството на обществените

науки. Често и дори като правило пазарът и въобще икономическите отношения се разглеждат като обособена подсистема на социума. Обаче не бива да се забравя, че това виждане е теоретичен продукт, получен чрез прилагането на редица методологически инструменти – анализ, абстрахиране, идеализации, моделиране.

Разменните отношения се кръстосват и преплитат с всички други типове отношения в обществото. Например, положението на гагена фирма на пазара зависи от наследените рутини и традиции, от равнището на конфликтност между индивиди и групи в нея, от мрежите, в които тя е включена и т. н. Всеки индивид е в персонални отношения с други индивиди, влиза в социални кръгове, участва в социални мрежи и т. н. (17, 2001). Част от тези връзки могат да бъдат наречени икономически, но те не са анонимни, не се образуват от случайно свързани атомарни индивиди. Икономическият обмен възпроизвежда или се влияе от отношения от друг тип, възникнали по-рано. И обратно, разменните отношения и икономическият статус на индивидите въздействат върху всички други техни отношения и позиции в обществото. Социумът се характеризира чрез различните свои аспекти, един от които е икономическият. Важното е

да се подчертае, че това са именно аспекти, а не части или обособени зони; всеки аспект се преплита с множество групи, а отделянето им е теоретична процедура, резултатът от която не бива да се приписва на самата реалност.

Тази сложност и многоаспектност на социума е може би най-голямото предизвикателство за социалната теория. Нейното развитие е белязано от обезпокоителен парадокс: на по-ранните си етапи тя по-добре възпроизвежда целостността на социума, отколкото на по-късните. От края на XVIII век неугържимо се разгръща процес на обособяване на социални науки, откъснали се от теоретичния универсум на философията. На свой ред тези науки се разоряват и дават началото на още по-частни дисциплини. Различните аспекти на социума все повече се интерпретират в повече или по-малко автономни концептуални универсуми, които все по-подробно описват детайлите, но загубват перспективата на цялото.

Причините, които лежат в основата на тази тенденция са различни. На първо място, самата специализация и разделението на труда водят към разкъсване на връзки и формиране на обособени концептуални светове. Второ, дори в рамките на една дисциплина учените показват своите предпочитания към различни методологии и теоретизации. Трето, изборът на един или друг изследовател се определя в някаква степен от идеологически пристрастия.

Интересно би било от такава позиция да се разгледа историята на взаимоотношенията между икономическа теория и икономическа социология. Уилям Таб различава

две групи науки. В група А са тези, които се основават на повтаряеми експерименти, които им позволяват да стигнат до формулиране на строги зависимости (например физика и химия). В група Б са науките, чийто предмет са главно необратими еволюционни процеси; като цяло те не са достъпни за експериментално възпроизвеждане; основен при тях е историческият подход (например геология, палеонтология) (16, 1999, 16-17).

Според същия автор, „полезно е... икономистите да се подредят в икономисти от група А социална наука и икономисти от група Б социална наука¹. Група А взема за свой образец физиката. Не съвременната физика с нейния интерес към хаоса и сложността, а физиката от XVII, XVIII и XIX век... Б науката (която по ирония повече наподобява съвременната физика, отколкото икономическата наука тип А) е историческа, институционална и сравнителна“ (16, 1999, 18-19).

От друга страна, съотношението между теория тип А и теория тип Б може да бъде идентифицирано и в по-популярното разграничение между икономикс и икономическа социология.

Напрежението между двете тенденции е неизменен спътник на икономическата наука. „Неудовлетвореността от някои аспекти на икономическата теория е толкова стара, колкото и самата дисциплина. Почти веднага след като класиците основатели завършват своето звание, противниците започват да подкопават новоизградената структура. Теоретици на икономиката създават стройна система от икономически закони, логически изведени от определени философски и пси-

¹ При цитирането тук и навсякъде в текста курсивът е на цитирания автор.

хологически предпоставки. Еретиците се опитват да пробият тази система, като критикуват нейните допускания и нейните методи заради липса на реализъм, пренебрегване на социологически и политически фактори, погрешна интерпретация на човешкото поведение; заради използването на метафизически и нормативни понятия и заради нейния основно статичен и механистичен подход към икономическите явления“ (18, 1999, 3).

Въпреки константността на противоборството, в дългосрочен план ситуацията е динамична и се характеризира с дълбоки трансформации (Вж.: 2, 2005).

До 70-те години на XIX век противоречията между подходите от тип А и тип Б са все още далеч от крайното изостряне, характерно за следващия период. Както показва Таб, самият Адам Смит е разностранна интелектуална фигура: автор е на трактати по философия, история на науката, правото и държавата, естетика. Работите му попадат както в А, така и в Б категория. Популярният му образ, който се е наложил, е крайно егностранчив: проповедник на *laissez-faire* и отявлен противник на държавната намеса в икономиката. Според Таб, Смит е институционалист, изпитващ симпатии към работниците, подозрителен към предприемачите, склонни към сговор против интересите на потребителите, и противник на държавата от неговото време, проявена от клиентелизъм и корупция. „Смит прилича повече на старозаветен пророк, отколкото на апологет на алчността. Смит е категоричен: 'Справедливостта... е основният стълб, който крепи цялото здание. Ако той се премахне, голямото, прекрасно здание на човешкото общество в един миг ще се разпадне на атоми'" (16, 1999, 33-38; Вж. също: 2, 2005, 45-46; 3, 2010).

Лари Расмусен смята, че „Адам Смит не приема морала на пазара като морал за цялото общество“ (Цит по: 16, 1999, 37). Според груп съвременен изследовател, „Богатството на народите“ е шедевър, който съчетава историческия, политическия и икономическия анализ със социалната философия (5, 2000, 30-31).

Според Таб, сред класиците на политическата икономия Рикардо е най-близо до физицисткия модел на икономическата наука: икономическата реалност се управлява от закони, аналогични на природните. Много по-заинтересован от историческия и социалния контекст е Томас Малтус (16, 1999, 54-57). Първоначално Джон Стюарт Мил е бил горещ привърженик на *laissez-faire* капитализма, с времето скептицизмът му нараства и към края на живота си е бил възприеман по-скоро като социалист (5, 2000, 230).

Карл Маркс, радикалният критик на класическата политическа икономия, също не следва монолитна методология. От една страна можем да открием физикалистски тип анализ при въвеждането на категориите стойност, принадена стойност, обществено необходимо работно време и т. н., а законът за стойността според Маркс действа като истински природен закон. От друга страна, в анализа на Маркс капиталистическата икономика е исторически продукт, капиталът не е вещ, а обществено отношение и т. н.

Радикална промяна в методологията на икономическия анализ настъпва след 60-те години на XIX век. Появява се икономиксът – икономическа теория, твърде различна от това, което е било известно като политическа икономия. Според Доуг, тя е станала вече идеологически и политически неудобна: Рикардо показ-

ва, че поземлената рента е незаработен (unearned) доход. Маркс продължава понататък, като обосновава тезата, че печалбата е незаплатен труд. В епоха, изпълнена с остри класови конфликти и революции за съхраняване на статуквото се оказва по-привлекателна друг тип икономическа теория (5, 2000, 8, 228).

Какво представлява икономиксът? Пол Самюелсън го дефинира по следния начин: „изследване на това, как хората използват оскъдни ресурси и ги разпределят във времето и между конкуриращи се потребности“ (Цит. по: 9, 1996, 741). Според Лионел Робинс, икономиксът е „наука, която изучава човешкото поведение като отношение между цели и оскъдни средства, които имат алтернативни приложения“ (Цит. по: 5, 2000, 83). Подобна е и дефиницията на Джоузеф Стиглиц: „наука, която изучава как индивидите, фирмите, правителствата и други организации осъществяват избори и как тези избори определят начините за използване на ресурсите на обществото... в ситуация на оскъдност“ (12, 2006, 27).

Тези дефиниции, които са напълно представителни, добре характеризират теорията и метода на икономикса. Съпоставят се отделни субекти (хора, фирми, организации) с присъщите им потребности и способност за избор, от една страна, и ограничените ресурси, които са на разположение, – от друга. Това е отношение на инструменталната рационалност; от сферата на икономикса напълно са отпаднали социалните отношения. Той е „абстрактна, дегуктивна и математическа наука“, в която „измерението на реалното време е пропуснато“ (11, 1993, 1).

Основанията на икономикса са заложили в утилитаризма на Джереми Бентам.

Приносът на Бентам към икономическата мисъл е главно неговата теорията за полезността (utility theory). Интересно е, че икономиксът се появява поколение след смъртта на Бентам. В условия на изострени социални противоречия и борби икономическата теория на полезността е била предпочетена заради своята абстрактност, игнорирането на класовите взаимоотношения, с които се е занимавала класическата политическа икономия. В центъра се поставя абстрактният индивид, който си съперничи с други абстрактни индивиди и преследва своя собствения интерес. Няма класи, няма история, няма минало и бъдеще – има само рационални, пресмятащи своите изгоди индивиди (5, 2000, 39-40).

Самият Бентам, като повечето големи фигури от своето време, е бил твърде далеч от едностранчивостта, характерна за икономикса. Към началото на XIX век той стига до извода, че отсъствието на държавна регулация в икономиката би довела до сериозни сътресения. По тази причина той препоръчва преразпределение на дохода към бедните посредством държавата. Заг това стои основен теоретичен аргумент, който гласи, че общата полза, за разлика от индивидуалната, би нараснала: един долар в повече, похарчен от властите в името на такава политика, означава много повече за бедния, отколкото за богатия. Тезата се базира върху понятието за пределна полезност, което икономистите толкова харесват, но не и в такова негово приложение (5, 2000, 230).

Проблемните полета, от които се отегля ортодоксалният икономикс, разбира се, не престават да съществуват. Те стават предмет на дисциплини като икономическа социология, институциона-

лен икономикс и политическа икономия. Границите помежду им често са твърде неясни и условни.

Германската историческа социология (1890-1930) се отличава със своя исторически и сравнителен подход. Две основни теми са доминиращи в нея – факторите на икономическо развитие и ролята на държавата в икономиката (Вебер, Зомбарт, Шумпетер). Икономическата наука има работа с културни реалности и с културно конструирани значения, които преминават в институции или дух на икономическата система. Фридрих Лист въвежда понятието нация в икономическата теория (13, 1991, 258-262).

Макс Вебер, една от най-ярките фигури на германската социология, се отнася положително към теорията за пределната полезност, но я интерпретира различно от ортодоксалния икономикс. Според него цената на стоката се определя в хода на икономическа борба: борба на интереси между продавача и купувача, конкурентна борба сред продавачите и също такава борба сред купувачите. Пазарът е оръжие в икономическата борба, аналогично на пушките и оръдията. Според Вебер социологическият анализ на пазара не може да изхожда от идеята за изолирания homo oeconomicus. Вебер подчертава голямото значение на понятието икономическа власт (15, 2000, 375-382; 13, 1991, 261).

Френската икономическа социология (1890-1930), както и германската, акцентира върху ролята на институциите за икономическото развитие. И за нея първостепенно значение имат историческият и сравнителният подходи, както и културно-символното измерение на икономическите явления (концепцията на Дюркем за колективните представи). Емил

Дюркем и Марсел Мос разкриват ролята на религиозните представи за формирането на икономическите отношения. Франсоа Симиан подчертава необходимостта да се изследват дългите вълни на историята, а не единичните явления. Германската и френската традиции обаче показват някои съществени различия. Вебер, Зомбарт и Шумпетер говорят за капитализъм и борбите в него, групата около Дюркем предпочита да обсъжда „индустриалното общество“ и липсата на кохезия в него. Докато германските икономически социолози не се противопоставят открито на икономистите и се стремят към синтез на икономическа теория и социология, френските им колеги са в открит конфликт с икономистите и смятат, че икономическата социология трябва да измести икономикса (13, 1991, 262-264).

Американските институционалисти (Уесли Митчел, Джон Комънс и Торстейн Веблен) се опитват да развият по-широк тип икономическа теория в сравнение с икономикса, като включват в нея елементи от психологията, историята, социологията. Интересуват се от промените в хронологичен план, недостъпни за марджинализма. Институционалистите критикуват господстващата икономическа теория, смятат, че тя е твърде тясна, индивидуалистична и неспособна да решава проблемите на реалната икономика. Най-яркият критик на марджинализма сред американските институционалисти е Веблен. Според него ортодоксалната икономическа теория не се съобразява с постиженията на психологията и историята, в резултат на което икономическият геец се свежда до един вид карикатура. Веблен, както и останалите институционалисти, смята, че икономиксът трябва да се превърне в еволюционна, историческа наука (13, 1991, 255-257).

Към средата на 30-те години на XX век неокласическата школа печели категорично надмощие, което било свързано с почти пълно откъсване на икономисти от социолози. Малка група икономисти продължават да се подвизават в границите на стария институционализъм – икономическа теория с широк обхват (Джон Кенет Гълбрайт, Гунар Мирдал, Раул Пребиш и др.). Други икономисти развиват нов тип институционализъм, много близък до ортодоксалния икономикс, и съответно коренно различен от този на Веблен и другите ранни институционалисти. Корените на новия институционализъм са още в 30-те години, но разцвета си достига през 70-те години на миналия век (13, 1991, 257).

Ранният Парсънс бил институционалист от традиционен тип, но в по-късните си години признал превъзходството на ортодоксалния икономикс. През 50-те години той развива концепцията си за икономическата система като относително автономна подсистема на обществото и за икономическата теория като особен случай на общата теория на социалната система. Всяка подсистема на обществото влиза в съприкосновение с останалите, без да губи своята автономност (2, 2005, 54-56). Върху основата на тази концепция се водят спорове за демаркационните линии между отделните социални науки. В Съединените щати 60-те години са периодът, в който настъпва кулминацията в разделението на труда между социология и икономическа теория (13, 1991, 265-266; 9, 1996, 742-743).

Както в редица други отношения, 70-те години са водораздел в отношенията между икономикс и икономическа социология. Започва напрегнат диалог между икономисти и социолози. От споровете кристализират два основни подхода – нов

институционален икономикс и нова икономическа социология (1, 1999).

Новият институционален икономикс се разработва главно от икономисти. Той се базира на следната ключова идея: за обяснение на социалното поведение и социалните институции трябва да се прибегне към метода и схемите на микроикономикса. Ефективността се издига като главен фактор за избора между една или друга форма на организация. В пълен контраст със стария институционализъм, новият обяснява възникването и запазването на икономическите институции чрез принципа за максимизация на ползата. (13, 1991, 257, 266-278). Изходният принцип на новия институционален икономикс е рационалният индивид, преследващ своите интереси. Този подход се прилага и към сфери, които са далеч от икономиката – семейство, престъпност, алтруизъм, поведение на животните и др. Икономиксът се преръща в „универсална граматика на социалната наука“ (7, 1992, 4). Най-радикалните представители на новия институционален икономикс като Гари Бекер си поставят амбициозната задача да елиминират социологията окончателно (9, 1996, 743).

Други ортодоксални икономисти не са толкова категорични, но също откриват радикално предимство на икономикса пред останалите социални науки. Според един от тях, основна привлекателност на икономикса е неговата кохерентност. За разлика от него, икономическата социология е еkleктична, представлява грандиозно струпване на идеи и подходи; не съществува базисна теоретична структура, която да обединява и интегрира. Ако някаква структура все пак възниква, тя по необходимост произлиза от икономикса (9, 1996, 742).

Същият автор развива тезата, че от шестима класици на икономическата социология (Маркс, Вебер, Дюркем, Шумпетер, Карл Полани и Парсънс), само последният няма проблем с икономическата теория в конвенционалния смисъл. Всеки от останалите предлага собствена версия за развитието на капиталистическата система. Мисленето в исторически категории – това е предизвикателството на икономическата социология към икономикса. Но предвижданията на всички тези основни автори, включително Парсънс, са опровергани от развитието на бизнеса, което поставя под въпрос съответните теории. Историческият подход към икономиката се е провалил (9, 1996, 742, 744).

Новата икономическа социология се появява към средата на 80-те години на XX век, несъмнено провокирана от радикализма на новия институционален икономикс. Тя се основава върху две основни идеи: социално конструиране (social construction) и възраденост (embeddedness). Нейния създател, Марк Грановетер, отхвърля империализма на икономикса, който се опитва да строи колосална сграда върху тясна и крехка основа. Според него, по-широка и стабилна основа е възможна върху три класически положения на социологията: (1) Преследването на икономически цели обикновено е съпроводено от стремеж за постигане на неикономически цели като социалност, признание, статус и власт; (2) Икономическото действие, както и всяко друго, е социално ситуирано и не може да бъде обяснено единствено с индивидуални мотиви, вплетено е в мрежа от социални отношения; (3) Икономическите институции, както и всички останали, не могат да израснат автоматично в някаква неизменна форма, а са социално конструирани. Социалните институции не са гадености,

а запазването им зависи от степенята, в която са подкрепени от социалните отношения и възрадеността им в целостта на социума (7, 1992, 4).

За разлика от икономикса, икономическата социология разглежда ефективността като ограничаващо условие, а не като базов принцип, който селектира практиките и организационните форми. Икономическите институции (позари, индустрии, фирми) са социално и политически конструирани. Икономическата социология е иманентно политическа по своя подход: основни понятия в нея са власт, легитимност и влияние (8, 2003, 506). Новата икономическа социология концентрира усилията си върху три основни тематични кръга – ролята на социалните мрежи в икономиката, структурата на различните икономически организации и ролята на културата в икономическия живот (13, 1991, 269-270).

Грановетер открива интересен парадокс в подхода на ортодоксалните икономисти: въпреки предаността им към икономическия индивидуализъм, не са в състояние да обяснят институциите като продукт на индивидуални действия и поради това се връщат към обяснения чрез характеристики на средата. Прибягва се към един вид културалистски обяснения: икономическите институции са произлезли от върванията на една или друга група. Грановетер определя този подход като свръхсоциализирана концепция за човешкото поведение, според която индивидите са толкова чувствителни към мненията и оценките на другите, че ги следват автоматично, подчиняват се безусловно на обичаите и нормите на своето обкръжение. Тази свръхсоциализация е компенсация за неотчитането на социалните ефекти в утилитаристката традиция,

за недостатъчната социализация – схващането на човешкото действие във от контекста на социалните отношения (7, 1992, 4-6).

Конфликтът между икономикс и икономическа социология не предразполага към самокритичност. Въпреки това някои социолози не се колебаят да посочат съществени слабости на новата икономическа социология. Според Ричард Сведберг, социолозите не се захващат охотно с традиционни икономически проблеми и не са развили достатъчно добри социологически теории за пазара, парите и т. н. Твърде малко са сравнителните изследвания. Не е ясно как могат да се асимилират постиженията на други интелектуални традиции – теория на световните системи, институционални теории, неомарксизъм, феминизма. Не е отделено нужното внимание на постиженията на икономическата история. Някои от тези слабости се дължат на ограничено разбиране за икономическа социология, според което тя не бива да навлиза в централната проблематика на икономикса (13, 1991, 270).

Какви изводи могат да се направят от анализа на историческата динамика и съвременната ситуация на взаимоотношенията между различните дисциплинарни интерпретации на икономическата реалност – политическа икономия, неокласически икономикс, стар и нов институционален икономикс, икономическа социология?

Обществото е изключително сложно цяло. То може да се разглежда от различни гледни точки, посредством различни теоретични и методологически инструменти, в различни ракурси и т. н. Например, то може да се интерпретира като съвкупност от автономни индивиди с техните повече или по-малко разнообразни

потребности, за чието удовлетворяване винаги са налице само ограничени ресурси. Индивидите (физически или институционални) са принудени да правят избор, което пък предполага, че те са способни да калкулират изгодите от едно или друго свое решение за използване на наличния ресурс. Тази интерпретация на реалността е невъзможна без хипотезата за рационалния homo economicus. Въпреки че присъства като елемент и в трудовете на класиците на политическата икономия, тази теоретична идеализация се превръща във фундамент на неокласическия икономикс. Той намира отлична възможност да използва инструментите на математиката, математическото моделиране и съвременните информационни технологии. В по-конкретен план обаче човешките същества винаги са нещо повече от атомарни единици; те влизат в социални отношения от различно естество, които несъмнено опосредстват и трансформират чисто инструменталната рационалност, управляваща връзката между индивид с неговите потребности и ограничени ресурси. Социалните отношения кристализират в социални институции от различно естество. Този втори основен аспект на социума (отношения и институции) е преди всичко поле на социологията, но в него се подвизават и други социални науки – право, политическа икономия и класически институционален икономикс, политология и др. Не можем да минем без обособяването на още един основен аспект на социалната реалност – идеи, ценности и норми. Днес той е в обсега на културологията и реди други по-обща или по-частни дисциплини, включително социологията.

Голямото предизвикателство пред социалните науки е теоретичното възсъздаване на социума в неговото многообразие и цялостност. За съжаление, опитът в това

отношение е до голяма степен негативен – особено по отношение на икономическия аспект на обществото. Неокласическият икономикс отхвърля комплексността на предшестващата го политическа икономия и на социологията. През последните десетилетия новият институционален икономикс демонстрира открита агресия по отношение на социологията и други социални науки, като се опитва да превземе техни изконни територии. Въпреки интензивното си развитие през XX век, в отношенията си с икономикса социологията е била по-скоро в отбранителна позиция и в отстъпление. Марк Грановетер описва ситуацията по следния начин: Повечето икономисти неадекватно интерпретират икономическото поведение като атомузирано. Социолозите, с малки изключения, им подражават, приемайки имплицитно тезата, че „пазарните процеси“ не са подходящ обект за социологически анализ, защото социалните отношения в съвременните общества нямат централна роля, а предизвикват само ефекти на триене или упражняват деструктивно влияние (6, 1985, 504-505).

Подобен род ситуации и взаимоотношения едва ли могат да се открият в сферата на съвременните природни науки. Там обособяването на нови дисциплини създава проблеми пред комуникацията, но принципно не спъва кооперацията между учени от различни специалности. Колкото повече се развива специализацията, толкова по-необходима става кооперацията между учени от различни области.

Конфликтът между двете основни методологически тенденции в интерпретацията на икономическия аспект на реалността не може да се обясни с незрелостта на съответните науки: некомуникативността и проблемите във взаимоотноше-

нията им по-скоро се засилват с прогреса на съответните дисциплини. Специализацията сама по себе си е предпоставка, но не и решаващ фактор, защото тя би трябвало да поражда естествена потребност от кооперация. Проблемът тук възниква преди всичко от обстоятелството, че никой не може да заеме позицията на абсолютен обективен наблюдател на процесите в обществото. Случващо се и интерпретация не могат да бъдат отделени, защото всяка картина на социума изобразява определен социален ред, в който интерпретиращият субект е включен по един или друг начин (персонално и чрез някаква социална група). Тази логика е в сила и когато изследователят се опитва да изследва социални феномени, превръщайки индивидите в социални атоми и абстрахирайки се от социалните им връзки, историята и времето. В идеята за съвършения конкурентен пазар всичко се свежда до свободно договаряне и обмен. Радикално се изключва властовият елемент в отношенията. Но не е ли това най-хитрият и най-ефективен начин да се опази властовото статукво? Без да губи нищо от наличното си битие, властта изчезва зад концептуализациите за homo economicus, който прави рационални избори, и за спонтанните, независими от човешка воля движения на пазара. Обективизмът е най-доброто прикритие за интереса на овластените.

Тук е необходимо да направя съществено уточнение: идеята за homo economicus и моделът на неговото поведение, върху които се гради неокласическият икономикс, са сами по себе си полезни теоретични конструкции. Същото може да се твърди и за концепцията за съвършения пазар. Но в чистата си форма те принадлежат към Платоновския свят на чистите идеални същности. В реалния свят те се появяват

само като аспекти, които се съчетават с множество други аспекти. Идеалистически предразсъдък е на тях да се гледа като на единствено истински важното и същественото, а всичко, което ги съпровожда, да се разглежда като случайни отклонения, „изкривявания“ или „шум“. Истинското научно предизвикателство е теоретичният анализ да е в състояние да съчетае абстрактният дедуктивен подход с конкретиката на наличните феномени. Както вече стана дума, пречка за това са не само различия в теоретичните предпочитания, но също властови асиметрии и произтичащи от тях цели и интереси.

Какво може да се очаква като тенденция във взаимоотношенията между различните подходи и дисциплини, изследващи икономическите реалности? За съжаление синтетичните подходи са подчертано характерни за минала епоха. В това отношение особено показателна е германската традиция (Маркс, Вебер, Шумпетер и др.). Други крупни фигури като се започне от Адам Смит също са чужди на дисциплинарната затвореност и егностранчивост. Според Василий Леонтиев (нобелов лауреат за икономика), рядко такава подробно разработена система като неокласическия икономикс е била основана върху толкова ограничена и повърхностна фактическа база. Според Джон Мейнард Кейнс големият икономист в някаква степен трябва да бъде математик, историк, философ и политик. Алтернативната методологическа ориентация представлява професионално „култивирано късогледство“ (4, 2004, 11-12, 14). Сякаш няма изгледи това късогледство да се коригира в близко бъдеще. Може би това ще се случи все пак под въздействието на кризисни социални процеси, които биха предизвикали смяна на господстващата икономическа парадигма.

Може да изглежда, че разглежданите въпроси са от такова генерално естество, което ги прави ирелевантни към тенденциите на научно развитие, характерни за България. Според мен нещата стоят тъкмо обратно: това общо разглеждане е подходяща основа и изходна гледна точка за анализ на българската ситуация в изследванията и преподаването на икономически и близки до тях дисциплини през последните 20 години. Тук нямам възможност да разгледам този въпрос. Той би могъл да бъде предмет на отделно изследване.

Литература

1. Икономика и социология. Американската икономическа социология след 1970 г. Антология (1999). София, ЛИК, с. 419.
2. Нончев, Андрей (2005). Възникване и перспективи на икономическата социология. В: Икономическа социология. София, Университетско издателство „Стопанство“, с. 44-62.
3. Стоянов, Велчо (2010). Адам Смит е прозрял не само величието на пазара, но и негъзите му. Икономически алтернативи, 2010, кн. 4, с. 3-27
4. Adams, Walter and James W. Brock (2004). The Bigness Complex: Industry, Labor and Government in the American Economy. Stanford, Stanford University Press, p. 392.
5. Dowd, Douglas Fitzgerald (2000). Capitalism and Its Economics: A Critical History. London and Sterling, Pluto Press, p. 332.
6. Granoveter, Mark (1985). Economic Action and Social Structure: The Problem of Embeddedness. American Journal of Sociology. Vol. 91, No. 3, pp. 481-510.

7. Granoveter, Mark (1992). Economic Institutions as Social Constructions: A Framework for Analysis. *Acta Sociologica*. Vol. 35, No. 1, pp. 3-11.
8. Guillen, Mauro F. (2003). The Economic Sociology of Markets, Industries, and Firms. *Theory and Society*. Vol. 32, No. 2, pp. 226-237.
9. Piore, Michael J. (1996). Review of The Handbook of Economic Sociology. *Journal of Economic Literature*. Vol. 34, No. 2, pp. 741-754.
10. Salvatore, Dominick (2003). *Principles of Economics*. Blacklick, McGraw-Hill, p. 151.
11. Snooks, Graeme Donald (2003). What Can Historical Analysis Contribute to the Science of Economics? In: *Historical Analysis of Economics*. Florence, Routledge, pp. 1-28.
12. Stiglitz, Joseph E. (2006). *Principles of Microeconomics*. New York, W.W. Norton, p. 495.
13. Swedberg, Richard (1991). Major Traditions of Economic Sociology. *Annual Review of Sociology*. Vol. 17, pp. 251-276.
14. Swedberg, Richard (1997). New Economic Sociology: What Has Been Accomplished? *Acta Sociologica*. Vol. 40, No. 2, pp. 161-182.
15. Swedberg, Richard (2000). The Role of the Market in Max Weber's Work. *Theory and Society*. Vol. 29, No. 3, pp. 373-384.
16. Tabb, William (1999). *Reconstructing Political Economy: The Great Divide in Economic Thought*. London, Routledge, p. 286.
17. Taylor, Michael and Bjorn Asheim (2001). The Concept of Firm in Economic Geography. *Economic Geography*, Vol 77, No. 4, pp. 315-328.
18. Weiskopf, Walter A. *Psychology of Economics*. Florence, Routledge, p. 263. ~~VIA~~